

Вікторія Полянська

ПРАКСЕОЛОГІЧНИЙ ВИМІР
ЕСТЕТИКИ ПОЛІТИЧНИХ ВІДНОСИН:
МОЖЛИВОСТІ ТА ПРОБЛЕМИ ЗАСТОСУВАННЯ

Розглядаються праксеологічні аспекти дослідження політико-естетичних явищ та процесів. Привертається увага до аксіологічного, телеологічного, морального, технологічного та інших аспектів практики естетизації політичних відносин, які досліджуються в рамках політико-філософського дискурсу.

Ключові слова: *політична естетика, естетизація політики, політичний ритуал, політичний міф, політична праксеологія*

V. Polyansk. Praxeology measurement of the aesthetics of the political relations: the possibility and the problems of the applying. The praxeology aspects of the political-aesthetical phenomenon and processes researches

are conducted. The attention paid to the axiology, teleology, moral, technology and other aspects of the political relations esthetization praxis, which is researched in the frame of the political-philosophy discourse.

Key words: *political aesthetic, esthetization of the politics, political ritual, political metaphor, political myth, political praxeology*

Дослідження політико-естетичних феноменів та процесів є досить актуальним та перспективним напрямом сучасної політичної теорії. Це, з одного боку, пов'язано з наявністю комплексу нерозв'язаних наукових проблем, що постають у міждисциплінарному розрізі між політикою та естетикою, а з іншого, політична практика являє собою широкий емпіричний матеріал, який вимагає пояснення, аналізу та, врешті-решт, конкретних рекомендацій. Незважаючи на складність визначення предметного поля естетики політичних відносин, уже сьогодні можна констатувати наявність відповідного наукового напрямку та формування певної політико-естетичної парадигми, яка мала б охопити комплекс явищ та процесів, які вимагають саме політико-естетичного аналізу.

Серед наукових досліджень, присвячених політичній естетиці або естетиці політичних відносин, можна назвати роботи Т. Адорно, Х. Арндт, О. Баталова, В. Бушанського, І. Голомштока, С. Поцелуєва, Ж. Рансьєра, П. Рікера, К. Сартвелл та багатьох інших. Незважаючи на досить суттєві відмінності у підходах згаданих авторів та інших дослідників політико-естетичної проблематики, можна все ж констатувати актуальність зазначеної проблематики та її вчасність для сучасної політичної науки. Так, К. Сартвелл користується поняттям «політична естетика» (political aesthetic) [12], С. Поцелуєв досліджує символічні аспекти «естетизації політики» [9], В.Бушанський досліджує естетику політичної влади [2], але предметом цих досліджень є в загальному розумінні прояви естетичного в політиці, взаємодії естетичної та політичної сфер діяльності людини; процес, можливості та об-

меження використання естетичного, наприклад, мистецтва в політиці; процеси модного та стилістичного ізоморфізму в сучасній політичній реальності; адекватні критерії ефективності естетизаційних технологій у політичних відносинах та інше.

У цій роботі ми виходимо з положення, що політична естетика – це концепція та комплекс методологічних підходів, у рамках яких досліджуються процеси та явища, які виникають внаслідок взаємопроникнення та взаємодії політичної та естетичної сфер людського буття. Оминаючи теоретико-методологічні аспекти дослідження політичної естетики, звернімося до практичних аспектів дослідження політико-естетичних процесів та феноменів, що передбачає як історичну перспективу, так і сучасний аналіз.

Праксеологія – це галузь гуманітарного знання, яка зосереджена на дослідженні різноманітних дій або їх сукупності з погляду встановлення їх ефективності. Незважаючи на соціологічне походження праксеологічного підходу, можливість його пристосування до аналізу політичної діяльності зумовлена низкою аргументів, найбільш важливі з яких стосуються необхідності пошуку максимально ефективних способів та методів політичної діяльності та формулювання відповідних практичних рекомендацій.

Політична праксеологія становить напрям політичної науки, який досліджує проблеми ефективності функціонування політичної сфери суспільства з погляду політичного управління, що здійснюється певними політичними суб'єктами як їх цілеспрямована діяльність. Практичне дослідження дає змогу, таким чином, досліджувати як історичні форми організації політичних відносин, так і сучасні з проектуванням відповідних моделей політичної поведінки, політичного управління і т.д.

Застосування праксеологічного підходу до аналізу політичної естетики або естетики політичних відносин становить проблематичну та неоднозначну спробу примирити інтуїтивні естетичні інтенції, властиві самій природі естетичного, та брутальний раціоналізм політичної практики, де мораль та естетизм залишаються питаннями тра-

диційно суперечливими та неоднозначними, тяжіють до філософського осмислення. Центральною проблемою політичної праксеології є критерії ефективності управлінської діяльності політичних суб'єктів, і в аспекті політичної естетики ця проблема постає особливо яскраво. Так, В. Бушанський, досліджуючи естетичні аспекти політичного ідеалу, звертає увагу на те, що політичній аксіології та теорії притаманний естетизм як «необхідна, гносеологічно визначена необхідність, котру потрібно завважувати, аналізувати історію політичної думки та сьогочасні політичні уявлення» [3, с. 202 – 203]. Практика використання політичного ідеалу, якому притаманний естетизм, показала, по-перше, варіативність, а по-друге, керованість та технологічність пристосування естетичних засобів для вдосконалення, а іноді і моделювання або оформлення певних політичних відносин. При чому, варіативність може бути пристосована і щодо політичних цінностей, орієнтирів політичного ідеалу.

Можливість та дієвість застосування проявів естетичного в політиці можна вважати доведеною і теорією, і практикою. Тут можна знову згадати концепцію взаємодії та взаємоконвертації політичного та символічного капіталів П. Бурдьє [1], яка сама по собі зумовлена логікою спонтанності та керованості політичних відносин одночасно. Причому політичних відносин як у розумінні особистої та міжгрупової взаємодії, так і в розумінні міжнародних відносин. Образні форми в цьому аспекті можуть набувати найширшого спектра своїх проявів, встановлюючи самі по собі владні форми, проектуючи владні та авторитетні інтенції в політичну реальність, коли знак, слово, герб, гімн, карта можуть існувати самі по собі як політичні інструменти. Можна проілюструвати цю тезу цитатою з ґрунтового політико-географічного дослідження Л.Вульфа: «Саме ті, хто розмальовував карту континенту, вирішували, які території зображувати як самостійні політичні утворення. І навіть тоді, коли їх олівець прагнув дотримуватися міжнародних домовленостей, самі ці домовленості вони також могли трактувати по-різному.

Понад те, навіть елементи карти, що наносилися друкарським способом, наприклад, розміщення міст по відношенню одне до одного, річок та узбереж, їх довгота та широта піддавалися ваганням, оскільки в XVIII столітті картографія ще не виробила авторитетного описання Східної Європи» [4, с. 233].

І. Голомшток вважає метафору Мамфорда, щоб пояснити механізм взаємодії мистецтва та політичного ладу, де мистецтво виконує певну функціональну роль, спрямовану на підвищення ефективності управління [5, с. 5]. Естетичне, яким просякнуті політичні відносини, нібито оживлюючи глиняний колос тоталітарної політико-соціальної конструкції, становить енергетичне живлення для діяльності всієї політичної конструкції, яка схематично вкладається в поняття «держава».

Концепція політичного міфу Е. Кассіра в загальнішому до технологізації процесу використання естетичних засобів, таких як символ, образ, та навіть їх прагматичної «експлуатації» з довільним викривленням, моделюванням змісту, залежно від контексту та кінцевої мети, але завжди з використанням чуттєвого «оживання» того чи іншого поняття, явища, процесу політичної дійсності, який символізується та міфологізується. «Наші сучасні політики прекрасно знають, що великими масами людей значно легше керувати силою уяви, ніж грубою фізичною силою. І вони майстерно використовують це знання. Політик став чимось на зразок публічного віщуна майбутнього. Пророцтво стало невід'ємним елементом у новій техніці соціального управління» [7, с. 59].

Технологічний бік естетизації політичних відносин яскраво відображають концепції політичної ритуалізації та політичної метафоризації. За Ю.Лотманом, «ніщо не може так присипляти наші активні дії, здатність до судження та критичну принциповість, ніщо не може такою мірою позбавити нас відчуття «я» та індивідуальної відповідальності, як постійне та одноманітне «розігрування» одних і тих самих ритуалів» [8, с. 130]. І ефект та ефективність сучасних ритуалів для Лотмана є самоочевидними і повною мірою прагматично обумовленими.

У дослідженні естетичного, в його знакових, образних та, власне, мовних втіленнях Ж. Рансьєр звертається до функціональних властивостей мови встановлювати певні обмеження вияву чуттєвого в процесі взаємодії з явищами дійсності, в тому числі і політичної. «Лад зображення означає, по суті, дві речі. Перш за все, має місце певний лад відносин між тим, що говориться, та видимим. У рамках даного ладу сутність мови – дати побачити. Але вона робить це відповідно до режиму подвійного стримування. З одного боку, її функція зримого прояву стримує можливість мови. Остання виявляє почуття та бажання, замість того, щоб говорити самій собі... З іншого, ця функція стримує можливості самого видимого. Мова встановлює певну осяжність. Вона в яскравому вигляді проголошує те, що недоступне окові. Але тим самим вона і стримує те видиме, яке під своїм верховенством виявляє. Вона не дозволяє йому показатися самому по собі, показати те, що обходиться без слів... Подруге, лад зображення – це певний лад відносин між знанням та дією» [11, с. 22].

Ж. Рансьєр користується поняттям естетичної революції, яка за змістом має в собі інтенції цілеспрямованості, а значить – керованості та технологічності. Естетична революція, за Ж. Рансьєром, полягає в «скасуванні впорядкованої системи співвідношень між видимим та тим, що говориться, знанням та дією, активністю та пасивністю» [11, с. 24].

Поряд із твердженням про можливість естетизації політики або політичних відносин постає ряд проблем, пов'язаних з розумінням культури як такої, а також зворотного боку будь-якої спроби використання естетичних засобів як цілеорієнтованого процесу. Проблематика естетизації політичних відносин викликає політико-філософські рефлексії аксіологічного характеру, які, знову ж таки, зводяться до пошуків відповідей на питання, а чи коректним, а чи моральним, по суті, є цей процес. І тут завжди існує ризик зупинитися на рівні риторичних запитань та тверджень. Естетичне, будучи іманентно орієн-

тованим на реалізації ціннісної функції, може перетворюватися на свою протилежну якість. С. Жижек з цього приводу звертає увагу на майже енергетичну здатність викликати діяльністю, спрямовану на досягнення політичного ідеалу, протилежного результату. «Можливо, саме в цьому прихована істина Гегеля, його політичної думки: чим далі суспільство просувається в створенні добре організованої раціональної держави, тим більше повертається абстрактна негативність «іраціонального» насильства» [6, с. 108]. При цьому він зазначає, що «культура» слугує іменем для всіх тих речей, які ми звичайно робимо, не вірячи в них по-справжньому, не «сприймаючи їх серйозно». «Якщо говорити про релігію, ми тепер більше не «віримо реально», ми просто дотримуємося (деяких) релігійних ритуалів та звичаїв. Це частина нашого поважного ставлення до «способу життя» того суспільства, до якого ми належимо...» [6, с. 73].

Отже, культурні артефакти, «заряджені» естетичними інтенціями, слугують встановленню «осяжності» людської взаємодії, її керованості. Слугуючи ідеальній меті, не є контрольованими, а тяжіють до творення своєї протилежності, особливо якщо «естетизація» зумовлена політичною аксіологією та телеологією, а значить – певним політичним суб'єктом.

Ж. Рансьєр в метафоричній формі виразив цей конфлікт між естетичними та телеологічними вимірами соціального буття: «Деполітизація – ось найдавніше заняття політичного мистецтва, те, що дістає досягнень, наближаючись до свого кінця; досягає досконалості біля краю обриву» [10, с. 29].

Мистецтво та художні твори прагнуть вирватися з полону суб'єктивного контролю та долучитися до «недоторканного» прекрасного, яке не обов'язково має бути моральним. Політика прагне рафінувати мистецтво до інструментального рівня, керуючись мораллю або здоровим глуздом. Але політична естетика розкриває ту проблему відносності моралі в сучасному глобальному світі, де в кожній культурі є свої власні еталони прекрасного та

морального, тоді як політика прагне до експансії, уніфікації та контролю всіх сфер людського буття. Певною мірою, протиріччя моральних цінностей, що виникають на розломах цивілізацій, які не можуть вміститися в концепцію «здорового глузду», знаходять вихід, власне, у естетичних проявах політичного. Ірраціональність і чуттєвість дають можливість виходу цих протиріч у прекрасних або жахливих вчинках людей, що мають політичні конотації.

Окрім того, дослідження естетичних аспектів політичного управління виходять на рівень політичної поведінки, де йдеться про конкретні естетично обумовлені політичні судження та естетичні методи впливу на процес здійснення політичного вибору, в тому числі якщо мова заходить про вибір певного типу політичної поведінки. На цьому етапі дослідження політичної естетики вище зазначені проблеми набувають більш конкретного звучання, де загальнотеоретичні концепції «оживають» у конкретних політичних ситуаціях. Так, будь-яка політична подія, коронація монарха, вибори, промова політичного лідера, акт спалення партбилета, відмова від служби в армії, героїчний вчинок громадянської солідарності і т.д. несуть в собі політичні смисли, які транслюються естетичними засобами, але в керованих рамках контекстуального супроводу «політкоректності», культурного коду, що задається місцем та часом протікання події, параметрами «спостерігача», тобто політико-психологічними особливостями цільової аудиторії, на яку розрахований акт естетизації.

Естетика спрямована на досягнення естетичного ідеалу, навіть еталону, який має владу впливати на суб'єкт (викликати емоції та почуття у глядача, слухача і т.д.), проявляється у контакті із суб'єктом («живе» в момент контакту глядача з художнім твором, наприклад), але залишається незалежним від суб'єкта (залишається прекрасним і цінним для будь-якого суб'єкта, незалежно від його волі). Політика ж реалізує місію втілення суспільно визнаного «бажаним» орієнтира, порядку, моделі суспільних відносин або поведінки. Естетика, що прагне

досконалості та незалежності від суб'єкта, стає на службу суб'єктивної політики, поміщується у вихолощені ідеологією рамки ритуальних, метафоричних, символічних форм, що контролюються засобами масової передачі інформації, але, врешті-решт, «оживляє» протилежні цим бажаним орієнтирам явища.

Отже, праксеологічний вимір політичної естетики відкриває комплекс проблем та протиріч. Наша стаття не може претендувати на вичерпний аналіз праксеологічного виміру політичної естетики, який неможливо вмістити в рамках однієї статті, але зі сказаного можна зробити деякі висновки.

Дослідження політичної естетики у її праксеологічному аспекті полягає, в першу чергу, у розгляді цілеспрямованого процесу естетизації політики, який виявляється у використанні естетичних засобів у політичних відносинах для їх емоційного, чуттєвого забарвлення, «оживлення» і, врешті-решт, – до підвищення ефективності політичного управління.

Практичні аспекти політичної естетики як концептуального підходу виявляють ряд похідних проблем. По-перше, це, власне, загальна необхідність, притаманна будь-якому методологічному підходові – необхідність чіткого визначення предмета аналізу. Політико-естетичні феномени за природою можна назвати складно вловимими для теоретико-методологічного аналізу, а тим більше для подальшої концептуалізації. По-друге, саме поняття «естетизації політики» або «політичної естетики» в позитивістській інтерпретації самі по собі втрачають смисл, оскільки сфера політики та сфера естетики надто відрізняються своїми властивостями, а предмети дослідження, як уже зазначалося, можуть бути надто невловимими для глибокого аналізу. Досліджуючи, наприклад, музичний твір або художній образ, присвячений певному політичному поняттю, стикаємося з ризиком редукції цього політико-естетичного феномену до феномену суто естетичного або суто політичного порядку. По-третє, проблема співвідношення прекрасного та морального знаходить своє відображення і там, де досліджуються політичні фено-

мени крізь призму естетики, залишаючись на рівні постановки проблеми, яка може вважатися хронічно невирішуваною в сучасній політичній філософії. По-четверте, телеологія естетики та політики містить ряд суперечностей, де знаходить вираження і співвідношення раціонального та ірраціонального аспектів дослідження політики, «видимого» і «того, що відчувається», мислимого та чуттєвого, що спрямовує дослідника в сферу естетичної природи політичного судження або політичного вибору.

1. Бурдьє П. Социология политики [Пер. С фр. /Сост., общ. ред. и предисл. Н. А. Шматко / П.Бурдьё. – М.: Socio-Logos, 1993. – 336 с.

2. Бушанський В.В. Естетика політичної влади: Монографія. – К.: ПАРАПАН, 2009. – 360 с.

3. Бушанський В.В. Естетизм політичних ідеалів і цінностей // Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І.Ф.Кураса НАН України. – 2010. – № 1 (45). – С.200–220.

4. Вульф Л. Изобретая Восточную Европу: Карта цивилизации в сознании эпохи Просвещения / Пер.с англ. И.Федюкина. – М.: Новое литературное обозрение, 2003. – 560 с.

5. Голомшток И.Н. Тоталитарное искусство. – М.: Галарт, 1994. – 296 с.

6. Жижек С. Год невозможного. Искусство мечтать опасно. – М.: Европа, 2012. – 272 с.

7. Кассирер Э. Техника современных политических мифов // Вестн. МГУ. Сер. 7, Философия. – 1990. – № 2. – С. 58 – 65.

8. Лотман Ю. М. Семиотика культуры и понятие текста // Лотман Ю.М. Избранные статьи. Т. 1. – Таллинн, 1992. – С. 129 – 132.

9. Поцелуев С.П. Символическая политика: констелляция понятий для похода к проблеме // Полис. – 1999. – №5.

10. Рансьер Ж. На краю политического / Пер.с франц. Б.М.Скуратова. – М.: Практика, 2006. – 240 с.

11. Рансьер Ж. Эстетическое бессознательное / Сост., пер.с франц. и послесловие В.Е. Лапицкого. – СПб.; Москва: Machina, 2004. – 128 с.

12. Sartwell C. Political aesthetic / C. Sartwell. – Cornell University Press, 2010. – 272 p.